

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

**Тарих факультети “Миллий ғоя , маънавият асослари ва ҳуқуқ
таълими“ йўналиши**

202-гуруҳ талабаси Исломова Маликанинг

REFERAT

МАВЗУ: Инсон ҳуқуқари ва шахсинг ватани олдидаги масъулияти

**Илмий раҳбар: _____ Турсунов Ф.
Кафедра мудири _____ Собирова М.**

Тошкент-2014

МАВЗУ: ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ШАХСНИНГ ВАТАНИ ОЛДИДАГИ МАСЪУЛИЯТИ

РЕЖА:

КИРИШ.

- 1. Шахснинг ватани олдидаги масъулияти.**
- 2. Ижтимоий фаоллик - маънавият белгиси.**
- 3. Шахс эрки ва қонун устиворлиги.**
- 4. “Ҳақ сўзни беркитманг”.**

Хулоса.

Адабиётлар руйхати.

Кириш

Мавзунинг долзарблиги. Ҳар бир мустақил миллат ўз ҳаёт тарзини, келажагини аجدодларнинг тарихий тажрибаси ва жаҳондаги илғор тамойиллар уйғунлиги асосига курса, янглишмайди. Бундай мустақил ривожланиш йўли истиқлолнинг дастлабки йилларидан эътиборан Ўзбекистон Президенти И.А. Каримов томонидан ишлаб чиқилди ва ўтган йиллар мобайнида изчил амалга ошириб келинмоқда.

“Эркин фуқаро маънавиятини, озод шахсни шакллантириш масаласи олдимизда турган энг долзарб вазифадир. Бошқача айтганда, биз ўз ҳақ-ҳуқуқларини танийдиган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айни замонда шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган эркин, ҳар жиҳатдан баркамол инсонларни тарбиялашимиз керак”.¹

Ўзбекистон Республикаси Президенти 2008 йилда босилиб чиққан “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобида бу масалага яна алоҳида урғу бериб шундай ёзади:

“Биз халқимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги, фарзандларимизнинг биздан кўра кучли, билимли, доно ва, албатта, бахтли бўлиб яшаши учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этаётган эканмиз, бу борада маънавий тарбия масаласи, ҳеч шубҳасиз, беқиёс аҳамият касб этади. Агар биз бу масалада ҳушёрлик ва сезгирлигимизни, қатъият ва масъулиятимизни йўқотсак, бу ўта муҳим ишни ўз ҳолига, ўзибўларчиликка ташлаб қўядиган бўлсак, муқаддас кадриятларимизга йўғрилган ва улардан озиқланган маънавиятимиздан, тарихий хотирамиздан айрилиб, охир-оқибатда ўзимиз интилган умумбашарий тараққиёт йўлидан четга чиқиб қолишимиз мумкин.”

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Асарлар. 7-жилд, Т., “Ўзбекистон”, 1999, с. 381.

Курс ишининг мақсади: инсон ҳуқуқлари ва шахснинг миллат олдидаги масулиятини ўрганиш ва ёшлар онгига сингдрилишдан иборат,

. Шу сабабли бу соҳанинг назарий асосларини ишлаб чиқишда биз асосан ўз аждодларимиз яратган назарий меросга таянишимиз зарур, Қолаверса, ҳеч бир халқ ўзга халқлар маданияти, урф-одатлари, фалсафий тизимлари, мафкура ва дунёқароши асосида яшамайди, улардан кўр-кўрона кўчирма қилиб барака топмайди.

. Шу билан бирга миллий маънавиятимиз ҳечқачон умуминсоний кадриятларга зид бўлмаганини ва унинг назарий асослари ҳам умумбашарият манфаатларини унутмаган ҳолда шакллантирилиши лозимлигини унутмаслигимиз лозим.

Ҳақиқатни англаб етишнинг барча воситалари, эътиқод, ибрат, тақво, риёзат, ирфон, меҳр, дид-фаросат, амалий яратувчилик фаолиятининг барча турларига эътибор қаратиб, миллатнинг барча амалий ва назарий тажрибасини ўрганишга интилади, ушбу тажрибани онгли ўзлаштиришда ҳар бир инсонга кўмаклашади, мақсад - битта, кўнгил кўзгусига сайқал беришда ҳар

Маънавият инсондаги яратувчилик қудратидир, инсонда шу қудратни уйғотиш ва ҳаракатга келтиришга муваффақ бўлинса, барча улуғвор режаларни амалга ошириш учун воқеъа имкон вужудга келади. Масалага бугунги жаҳон тараққиётининг илғор тамойиллари даражасида ёндошилса, миллий таълимнинг энг муҳим вазифаси ҳам ана шу имконни шакллантириш, яъни ёш авлод руҳида яратувчилик қудратини уйғотиб, уни башарият тараққиётига хизмат қилувчи муайян ўзанлар сари йўналтира билиш билан белгиланади.

Маънавият пойдевори бақувват бўлмаса, ундай инсоннинг бутун ғайрати, жўшқин фаолияти, охир натижада, халқ ва ватан учун, башарият келажаги учун, қолаверса, унинг ўз шахси учун қандай хулосага олиб келади, айтиш қийин

Шу билан бирга маънавиятнинг унга ёндош келувчи руҳият, маданият,

ахлоқ, адабиёт ва санъат соҳалари ҳамда инсон ва жамият ҳаётидаги қолган муҳим йўналишлар, жумладан, сиёсат ва иқтисод йўналишларга нисбати масалалари ҳам алоҳида кўриб чиқилади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, шу кунгача жаҳон илмида маънавиятга маданиятнинг таркибий жиҳати сифатида қаралган бўлса, бугунга келиб бу ҳодисага янгича қараш шаклланиб келмоқда. Бу қарашга биноан маънавият моддий эҳтиёжлар ҳосиласи сифатида эмас, балки инсон ва жамият ҳаётининг асосини ташкил этувчи мустақил уч асосий йўналиш(иқтисод, сиёсат, маънавият)нинг бири сифатида олиб қаралмоқда. Шундай ёндошувдан келиб чиққанимизда, аксинча, “маданият” инсон маънавий фаолиятининг ҳосиласи, бошқа сўз билан айтганда, инсон маънавиятининг моддий воқеликдаги излари сифатида намоён бўлади.

Курс ишининг вазифаси: Ушбу курс ишида инсон ҳуқуқлари ва шахснинг миллат олдидаги масъулияти, жамият ва инсон ҳаётида маънавиятнинг ўрни, шахс ва миллат маънавиятининг асосий жиҳатлари, миллий тараққиётимизнинг маънавий-ахлоқий негизлари, умуминсоний қадриятлар ва миллий маънавиятимиз, маънавият ва маърифат нисбатлари, маънавиятнинг руҳият, маданият, иқтисод, сиёсат, ахлоқ, санъат ва адабиёт каби соҳалар билан ўзаро муносабатлари, мустақил Ўзбекистонда ёш авлод маънавий тарбиясининг долзарб муаммолари ва ёш авлод тарбиясида бош маънавий қадриятларимизнинг ўрни ва аҳамияти, глобаллашув шароитида маънавиятга таҳдид ва уни бартараф қилиш йўллари каби масалалар аждодларимиз яратган миллий маънавий меросимиз анъаналари ва Ўзбекистон Президенти И.А. Каримовнинг маънавият масалаларига оид асарлари, назарий фикр ва мулоҳазаларига таянган ҳолда кўриб чиқилади

1. Шахнинг ватани олдидаги масъулияти

Маънавият инсон руҳидаги Борлиқ ҳақиқати билан уйғунлик экан, демак, биргина Шахс миллат ҳақида ўйлай бошласа – миллатнинг шакллана бошлагани шудир. Билка хоқон, Култегинлар руҳидан нималар кечгани бугун бизга Йўллуғ тигин тошга битиб қолдирган ёзувлардан маълум. Миллатнинг улуғ шоири “*турк будуни*”нинг тақдири ҳақида дилдан куюниб, авлодларга васият қолдиргани миллатнинг ўша даврлардан шаклланганлигининг ишончли далили эмасми?

Шахс ва миллат маънавияти бири бирини тақозо этувчи ҳодисалар. Ҳар бир шахс “*ўзини халқининг бир зарраси деб сезгандагина, у ҳақда ўйлаб, меҳнат қилиб яшагандагина маънавият билан туташади*”, дейди Президент.² Бошқача қилиб айтганда, шахс маънавияти воқеликда миллат маънавиятидан айру, ундан ташқарида бўлмайди. Ҳар бир алоҳида шахс ўз мустақил маънавий дунёсига эга, миллат маънавияти эса, мутлақ маънода ушбу миллатга мансуб барча шахслар маънавияти асосида асрлар, балки минг йиллар давомида шаклланиб боради. Шу билан бирга, воқеан ҳар бир шахс маънавиятининг шаклланувида миллат маънавиятининг таъсири етакчи мавқе эгаллайди. Миллат ўз маънавий бойлигини қанча унутса, келаётган авлод шу даражада манқуртлашади, ўзлигини танимайдиган даражага келади. Миллий маънавиятнинг келажак авлодларга тўлақонли, мукамал етказилиши учун бош омил миллатнинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигидир. Миллатнинг йўлбошчилари - унинг сиёсий, иқтисодий, маънавий соҳадаги етакчилари руҳиятида уйғун баркамоллик, Ватан ва халқ олдидаги масъулият ҳисси қай даражада эканлиги ҳам кўп нарсани белгилайди. Миллатнинг ўзлигини таниши унинг умумбашарий миқёсда ўз ўрнини, мақом ва мавқеини, бурч ва масъулиятини қанчалик англаб етиши билан боғлиқ. Ҳар бир шахснинг, элат ва миллатнинг Ҳақ олдида масъулияти бордир, умумбашарий миқёсда вазифаси ва мақоми мавжуддир. Миллат

² Каримов И.А. Асарлар. 1-жилд, с. 81.

ўзлигини англаб етмаган бўлса, у ҳали миллат эмас, маънавий таназзулга юз тутса, миллат сифатида ўзлигини бой бера бошлайди.

Маънавият дунёсида яратувчилик учун эрк лозим. Қулликдан, карамликдан озод бўлиш руҳ эркинлигидан бошланади. Руҳ эркинлиги эса ўзликни англашдан келиб чиқади. Инсон том маъноси билан шахс аталмоғи учун мустақил маънавиятга, яъни ўзи эркин белгилаб олган мустақил камолот йўлига эга бўлмоғи керак. Аммо шу билан бирга дунёда ҳеч бир инсон ёлғиз ўзи мавжуд эмаслиги ҳам ҳақиқат. У табиат билан, ўзга инсонлар билан, Борлиқ ҳақиқати билан чексиз боғланувчи ҳалқалар орқали туташ. Шу сабабли шахс мустақиллиги ва эркинлигини бурч билан уйғунлаштирмай, ҳар қандай мутлақлаштиришга уриниш гумроҳликка олиб борувчи йўлдир.

Ҳар бир инсоннинг табиатда ҳам, жамиятда ҳам ўз муайян ўрни, шунга яраша вазифаси бор. Фақат инсонга уларни танлашда маълум эркинлик берилган. Ирода эркинлиги ана шу ўз йўлини ўзи танлай олиш ва ўз маънавий дунёсини мустақил ярата билиш имконида намоён бўлади.

Ҳар бир инсоннинг мустақил маънавий дунёси нисбий тушунчадир. У ҳар бир оиланинг ўз яшаш жойи, хонадони ёки кўрғони бўлгани кабидир. Бу кўрғон ичида ҳам ҳамма жойдаги каби ҳаво, сув, инсонлар, емиш ва жиҳозлар мавжуд. Аммо уларнинг жойлашуви, таомнинг тайёрланиши, ўзаро муносабат ва бошқаларда ўзига хослик, бошқа хонадонларга ўхшамаган жойлари бор. Бир хонадонда оддийроқ, одмироқ жиҳозлар кўрсангиз, бошқасида сифатлироқ, ноёброқ ёки ғаройиброқ жиҳозга кўзингиз тушади.

Хонадон ва кўрғонлар маҳалла ва мавзеларни, улар ўз навбатида катта бир шаҳарни ташкил қилганидек, турли шахслар маънавияти ўзаро уюшиб муайян тоифалар маънавиятини, булар охир бориб миллат маънавий дунёсини ташкил этади.

Давлат ва миллат тушунчалари бир-бири билан боғлиқ. Буни ҳамма билади. Аммо ҳеч бир давлатда ягона миллат яшамайди. Шу сабабли давлат ва миллатнинг ўзаро боғлиқлиги доимий нисбийдир. Шу нисбийликда давлат мустақиллиги кўпроқ иқтисодий омил билан, миллат мустақиллиги маънавий

омил билан туташдир. Мустақил маънавият миллат мустақиллигини, мустақил иқтисод эса давлат мустақиллигини таъмин этувчи кучдир.

Миллат маънавияти бир кунда, бир йилда, ҳатто бир асрда ҳам тугал яралмайди, тугал йўқ бўлиши ҳам қийин. Агар алоҳида фавқулудда чоралар кўрилмаса. Шу сабабли сиёсий мустақилликнинг бой берилиши бирданига миллатнинг йўқ бўлишига олиб келмайди. Аммо шундай хавф мавжуд, муайян шароитларда баъзан ўта жиддий хавф туғилиши бегумон. Ўзбек миллати кейинги бир асрдан ошиқ вақт ичида худди шундай жиддий хатар тазйиқида яшади. Яратганга беадад шукурлар бўлсинки, ушбу таҳлика бошимиздан ариди.

Ўзбек маънавияти ниҳоятда теран томирларга эга. Биз кўпинча тил туташлигидан келиб чиқиб, ўзимизни туркий миллат деб атаймиз. Бу - тўғри. Аммо агар биз маънавиятимиз илдизларини фақат турк тилидаги манбалардан қидирсак, ўзимизни ўзимиз ниҳоятда камбағаллаштириб қўйган, кемтик бир меросга даъво қилган бўлур эдик. Бу борада биз буюк аждооларимиздан ибрат олсак арзийди.

Халқимизнинг буюк алломалари Ал-Бухорий, Ал-Хоразмий, Ал-Фарғоний, Ал-Форобий кабилар араб дунёсининг илм марказларида таълим олиб, узоқ вақт ўша ерларда араб тилида ижод этишган. Уларни кечагина ғаразли қутқуларга учиб, бирини қозоқ, бирини тожик, бирини ўзбек деб талашиб юрдик. Ваҳоланки, араблар булар бизнинг алломаларимиз, деб ҳурмат қилса, эроний халқлар ўз маънавиятига эш билади, шу билан бирга барча туркий халқлар ҳам уларни ўзиники деса тўла ҳақлидир.

Мозийда ислом маданияти доимо ягона минтақа маданияти бўлиб келган, Ҳирот ва Хамадон, Бағдод ва Бухоро, Миср ва Кошғар, Булғор ва Хоразм илм ва маданиятда бир-бирларидан беҳабар яшамаганлар. Узоқ Испаниядан Шарқий Туркистонгача, Волга бўйи ўлкаларидан Шимолий Ҳиндистон диёригача турли халқ ва элатлар ягона маънавият олаmidан баҳраманд бўлганлар.

Ўзбек миллий маънавияти ҳудудсиз уммонга туташган бир баҳрдир.

Хоразмда туркий салтанат бўлмиш хоразмшоҳлар саройида хизмат қилган Рашидиддин Ватвот ўзининг XII асрда ёзилган “*Ҳадоийқ ас-сеҳр фи-дақоийқ аш-шеър*” (Шеърят назокатларининг сеҳри боғлари) асарида шеърӣ санъат ҳақида гапириб, аввал Қуръондан ва Расулulloҳ ҳадисларидан, сўнг машхур араб шоирларидан, шундан кейингина форс шеърӣтидан намуналар келтиради. Алишер Навоӣ эса ўз устоз ва салафлари қаторида Лутфӣй ва Насимӣйлар билан бир қаторда Саноӣй ва Низомӣй, Саъдий ва Амир Хусрав, Мавлавӣй ва Аттор, Хофиз ва Жомӣйларни тенг ёд этади. Тасаввуфнинг тариқатлари ҳақида ёзганда туркистонлик яссавия ва нақшбандия билан бир қаторда ҳиндистонлик чиштия тариқати намояндаларини ҳам бирма-бир тилга олиб ўтади, қадим Юноннинг буюк ҳакимларини Қуръонда қайд этилган пайғамбарлар билан бир китобда йўқлайди. Демак, биз ҳам бошқача йўл тутсак, мақсадга эриша олмаймиз.

Асли башарият маънавий олами турли минтақа маънавиятларининг уйғун ҳамкорлигидан вужудга келар экан, ислом ва насоро дунёси, ҳинд ва хитой маънавияти ўзаро яқинлашувдан фақат ютади. Аммо ягона тил, ягона мафқуранинг зўрлик асосидаги тазйиқи ўрнатилса, у - ёмон. Тақдир экан, собиқ СССР аталган ҳудудда турли халқлар зиёлилари бир тилдан фойдаланиб, 70 йил ҳамкорлик қилишган бўлса, бунинг эвазига яралган бойлик ушбу халқларнинг маълум даражада умумий мероси ҳамдир. Бугун биз буни инкор қилсак, фойда қилмаймиз, фақат тўқ мағизларни пучидан, пуфлаб шиширилган мафқура оқовасидан ажратиб ола билмоқ зарур. Қолаверса, бугун биз билан елкадош турган юртимизнинг ўзга тилли зиёлилари ҳам миллий маънавиятимизга ҳисса қўшишлари табиӣй. Фақат бир меросни иккинчи меросга зид қўймаслик лозим.

Хуллас, ўзбекнинг миллий маънавияти неча минг йиллик тарих ва мураккаб тақдирга эга бўлган, турли халқ ва минтақа маданиятларига эш бўлиб келган гўзал ва ранго-ранг дунё бўлиб, унинг таркибидан не-не буюк шахсларнинг маънавият оламлари жой олган.

Яна бир ҳақиқатни унутмайлик. Анъанага кўра қадимдан

Мовароуннаҳрда турли сиёсий-худудий бирликлар (давлатлар) доимо кўпмиллатли бўлган. Аввал Турон, кейинча Туркистон аталган ўлкада фақат туркий қавмлар эмас, турли эроний тилларда гаплашувчи қабилалар, юнонлар, ҳиндлар, араблар, мўғуллар ва ҳоказо халқларнинг вакиллари истиқомат қилиб келишган. Минтақамиз халқлари доимо ўзаро ҳурмат-эҳтиром билан тинч-тотувлик, иттифоқликда яшаб келишган, ўзаро келин олиб, қиз беришган. Сиёсий ҳокимият учун кураш фақат сулолалар аро мавжуд бўлиб, миллий зиддиятлар бизнинг халқларимиз учун умуман бегона бўлган. Бу анъана бугун ҳам биз учун кадрли бўлиб, давлатимиз сиёсатида ўз аксини топмоқда. Ватан хавфсизлигини кенг маънода тушуниш, унга таҳдид этиши мумкин бўлган асосий хавфлар ва уларни бартараф этиш йўллари Президентимизнинг янги китобида мукамал таҳлил этиб берилган.

Бугунги мустақил Ўзбекистон халқи турли тилда гаплашувчи, турли диний эътиқод, турли маънавий қиёфа, тарихий ўтмишга эга бўлган инсонларни ягона Ватанда бирлашувидан ташкил топгандир. Уларнинг аксарият кўпчилиги азалдан ушбу заминда яшаган элатлар намоёндаси бўлса, баъзилари ўзга ўлкалардан турли сабаблар билан, турли тарихий шароитда бу юртга келиб ўрнашиб қолгандирлар. Албатта, аксарият фуқароларимиз ўзбек тилини ўз она тили деб билади, шу сабабли бу тил давлат тили, турли элат вакиллари аро расмий мулоқот воситаси ҳисобланади. Бу дунё амалиётида қабул қилинган табиий ҳол. Масалан, Америка Қўшма Штатларида ҳабаш ҳам бор, ўзбек ҳам, поляк ва украин ҳам етарли. Аммо барчалари ўз уйида қандай тилда гаплашишларидан қатъи назар, бу мамлакатда расмий мулоқот учун инглиз тили қабул қилинган. Буни ҳеч ким ўз инсоний ҳуқуқларининг қандайдир тарзда чекланиши деб билмайди. «Миллий» сифати бугунги кунда икки маънода қўлланилади, бири – тил, тарих, маънавий қиёфа умумийлиги асосида ягона миллатга мансуб деб ҳисобланувчи инсонлар гуруҳига нисбатан бўлса, иккинчиси, ягона давлатга бирлашган муайян мамлакатнинг барча фуқаролари бирлашмасига оид нарса-ҳодисаларга нисбатан ишлатилади. Масалан, миллий бойлик, миллий манфаатлар, ялпи миллий

маҳсулот ва ҳ.к. сингари. Биз ҳар бир инсонни Шахс деб қарашимиз лозим, деб айтдик, чунки унга шундай имкон берилган. Худди шу тарзда биз ҳар бир Ўзбекистон фуқаросини ягона Ўзбекистон халқининг таркибида деб ёндошмоғимиз зарур. Чунки Ўзбекистон фуқаролигини ихтиёрий равишда қабул қилган ҳар бир шахс онгли равишда ўзини Россия ёки Тожикистон, Корея ёки Арманистон мамлакатига тааллуқли деб эмас, айти Ўзбекистон диёрига мансуб билмоқда, ҳар бир ўзбекистонлик бу билан фахрланиши керак. Сайидлар пайғамбар авлоди, хўжалар саҳобалар зурриётларидир. Аммо бугун барчаси ўзини араб эмас, ўзбек деб англайди. Демак, улар ўзбек миллатига тегишли. Қадим хоразмликлар, Суғдиёна ёки Паркана аҳли қайси тилда гаплашган бўлмасин, бугун уларни биз - ўзбеклар ўз аجدодларимиз деб биламиз. Шундай экан, бугунги мустақил ўлканинг ҳар бир фуқароси Ўзбекистон аталмиш Ватан олдида, миллат ва халқ олдида масъулдир.

2. Ижтимоий фаоллик - маънавият белгиси .

Маънавият имон, илм, риёзат, меҳр билан бўлади. Аммо у, аввало, масъулиятдир. Илм ва имон инсонга масъулият юкини юклайди, уни риёзат ва меҳр билан умр довларидан елкалаб ўтилади. Инсон Шахс бўлиб шаклланар экан, йилма-йил ўзлигини англаб боради, бу ўзликни англаш давомида маънавий камолот поғоналари бўйлаб юксалади.

Кўпчилик инсонлар онгли умрининг ўндан тўққизи ризки рўз ҳаракати, оила парвариши билан ўтади. Аммо инсоннинг бу ёруғ дунёдаги вазифалари фақат шундан иборат десак, етарли бўлмас.

Буюк аждодимиз Абу Наср Форобий *"Фозил шаҳар аҳлининг қарашлари"* китобининг 26-бобида ёзади: *"Ўз табиатига кўра ҳар бир инсон шундай тuzилганки, у ўз мавжудлигини таъминлаш ва комил мартабага эришиш учун жуда кўп нарсаларга эҳтиёжи бор. Бу нарсаларни унинг бир ўзи ҳосил қила олмайди ва уларга эришиш учун муайян бир кишилик жамоасига эҳтиёж сезади. Бу жамоанинг ҳар бир аъзоси ўзига ва ўзгаларга зарур бўлган бирор-бир маҳсулот, ашё ёки хизматни таъминлайди ва натижада ҳар бир кишининг эҳтиёжлари тўлиқ қондирилиши имкони пайдо бўлади"*³. Шу маънода бундай жамоанинг ҳар бир аъзоси бир-бирига нисбатан бурчлидир. Агар бундай жамоада ҳар бир инсон Ҳақ олдидаги масъулиятини тўғри англаб, камолот сари ўзи интилар экан, ўзгаларнинг ҳам худди шундай интилишига кўмакдош бўлишга астойдил уринса, натижада "фозил шаҳар" (жамият, миллат, мамлакат) вужудга келади.

Ҳар бир инсон бу ёруғ оламда ҳалол-пок умр кечириши учун атроф воқелик, яъни ижтимоий муҳит нисбатан мувофиқроқ ёки номувофиқроқ бўлиши мумкин. Ҳалол ризқ топиш, ўзи ва оиласи иқтисодий мустақиллигини таъминлаш инсоннинг Шахс сифатидаги энг биринчи вазифаси бўлса, унинг иккинчи муҳим вазифаси ўзи яшаб турган ижтимоий ҳаётни такомиллаштириш ишида иштирок этишдир. Ижтимоий ҳаёт бугунги

³ Ал-Фараби. Философские трактаты. Алма-ата, 1972, с. 303 (Ўзбекча нашрда айна шу боб ва яна бир қатор боблар тушиб қолган).

шароитда ягона давлат ҳудудида кўпчилик томонидан қабул қилинган ўз қонун-қоидаларига эга. Ана шу муайян мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида умуммиллий фаровонлик ва юксалиши йўлида фаол иштирок этиш вазифасини фуқаролик масъулияти дейиш мумкин.

Одатда кўпчилик ҳалол ризқ топиш ва оила ташвишларини ҳал қилиш вазифасини ўз гарданида деб билади. Аммо фуқаролик масъулиятига кўп ҳам эътибор бермайди. Диний ибора ишлатсак, гўё фуқаролик масъулияти "фарзи қифоя"га ўхшаб қабул қилинади. Кимдир жамият камолоти учун бош қотираяптими, демак, бизга иш қолгани йўқ, деб ҳисобланади. Давлат бошлиғи (у шоҳми, султонми, президентми - қатъи назар), вазирлар, турли даража амалдорлар, қозилар (судьялар), яъни давлат ва жамият ишларини бажариш бевосита мансаб вазифасига кирувчи шахсларга жамиятни такомиллаштириш масъулияти ҳам тўлиқ юклаб қўйилади-да, жамиятнинг бошқа аъзолари "ўз бола-чақа ташвиши, рўзғор ғамида" юраверадилар. Бу ҳам бир жамият. Аммо фуқаролари руҳида ижтимоий фаоллик, масъулият бўлмаса, бу жамиятнинг қомиллик даражаси на Форобий орзу қилган "фозил одамлар шаҳри" ва на бугунги идеал "фуқаролар жамияти" талабларига мутлақо жавоб бермайди. Бундай жамиятда сайловлар ўтказилиши, парламент ташкил топиши, давлат ва ҳукуматнинг турли даража арбоблари сайлаб қўйилиши мумкин. Аммо бундай жамиятнинг оддий сайловчиси сайловда номзоди қўйилган бир неча арбобдан қайсиси ўзи даъво этаётган ўринга энг муносиб эканлиги ҳақида воқеликка мос ва мантиқий далилланган ўз хулосасига эга бўлмайди. Демак, бундай шароитда давлатнинг масъул мақомларига ким сайланиб қолиши кўпинча тасодиф орқали ҳал қилинади, турли сиёсий ўйинлар туфайли юз бериши ҳам мумкин.

Агар Аллоҳнинг инояти билан яхши ва муносиб киши сайловда ютиб кетса, халқнинг омади, аммо шундай бўлмаса-чи? Яна кўпчилик "ўз бола-чақаси ғамидан, турмуш ташвишидан" бўлагини ўйламаган инсонлар бошларига кулфат тушса, у ёки бу амалдорнинг "адолатсизлигидан" шикоят қиладилар, замондан, раҳбарлардан нолийдилар, кимлардандир нажот

кутадилар. *"Мен шу кунгача фақат ўзимни ўйладим-ку, жамият қаёққа кетаётгани билан бир пуллик ишим бўлмади-ку, энди биров мени ўйлаши керак деб даъво қилишига нима ҳаққим бор?"* деб ўзига савол бермайди.

Балки бизнинг охириги 5 аср давомида бошимизга тушган савдоларнинг сабаби ҳам айна шу ҳолатда яшириндир. Маҳдуми Аъзам - Мовароуннаҳр тасаввуфининг сўнгги улуғ назариётчиси - суфийнинг, яъни маънавий етук кишининг сиёсатга фаол аралашувини жоиз топган эди. Аммо, назаримда, XVII-XVIII асрларда, яъни Европа ва Америка халқлари ижтимоий-сиёсий соҳада фаоллашуви астойдил авжланган даврда бизнинг халқларимиз кўпчилиги - хунук ибора бўлса ҳам балки қўллаш керакдир - "ижтимоий-сиёсий танбаллик"ка, ҳаракатсизликка берилдилар. Аниқроғи, ижтимоий камолот йўлларида сусткашлик кўрсатдилар. Натижа маълум. Шу сабабли ҳар бир Ўзбекистон фуқаросининг Юрт мустақиллигини мустаҳкамлаш, миллат тақдирига куюнчаклик билан муносабатда бўлишига эришиш орзусида тиниб-тинчимаган Президентимиз ҳар бир боб, ҳар бир суҳбатида бизни фаолликка, ижтимоий фидокорликка ундайди.

Яна Устоди сонийга мурожаат этамиз: *"Инсонлари ҳақиқий саодатга эришиш йўлида бир-бирига ёрдам бериш учун бирлашган шаҳар - фозил шаҳардир ва саодатга эришиш мақсадида бир-бирига ёрдам берувчи инсонлар жамоаси - фозил жамоадир. Барча шаҳарлари саодатли бўлиш йўлида бир-биридан ёрдамини аямагувчи халқ (миллат) - фозил халқ, фазилатли миллатдир. Шундай равиш билан агар бутун олам аҳли бир-бирига саодат йўлида холис кўмаклашувга тайёр бўлса, курраи замин фозил инсонлар маконига айланади"*⁴. Ушбу фуқаролик масъулиятини тўлиқ англаб етмас эканмиз, бизнинг Шахс сифатидаги маънавий камолотимиз ҳам тугаллик касб этмайди.

⁴ Ал-Фараби. Философские трактаты. Алма-ата, 1972, с. 305.

3. Шахс эрки ва қонун устиворлиги

Фуқаролик масъулияти нима? деган саволга энг умумий тарзда ижтимоий ҳаётни такомиллаштириш жараёнида иштирок этиш вазифаси деб жавоб бердик.

Энди ушбу масалани муфассалроқ кўриб чиқайлик.

Аввало, қайси касбда бўлмасин ризқини ҳалол топиб ейиш ҳаракатида бўлмаган одам ижтимоий ҳаётни такомиллаштириш эмас, уни бузишга, издан чиқаришга "ҳисса" қўшади. Шу сабабли ҳам ҳалол ризқ топиш шахс маънавиятининг ҳам, фуқаролик масъулиятининг ҳам пойдеворини ташкил этади.

Иккинчидан, қонунларга тўлиқ риоя этиш. Бунинг учун, аввало, мамлакат қонунларини яхши билиш талаб этилади. Ўзи қонунга риоя этишни лозим билмаган одам бошқалардан адолат умид қилишга ҳақлими? Аслини олганда, *"мен бугун қонунларга риоя қилсам, эртага бирваракай ҳамма нарса яхши бўлиб кетади"*, деб ўйлаш воқеликни жуда жўн тушуниш бўлар эди. Аммо бир нарса аниқ: агар ҳар бир фуқаро *"фақат мен қонунга риоя қилишим шартми, аввал бошқалардан бўлсин"*, деб мулоҳаза юритса, юртда ҳеч қачон барқарорлик, ижтимоий ҳавфсизлик, балки, умуман, оддий яшаш имкони ҳам бўлмайди. Жамиятда аксарият кўпчилик қонунларга риоя қилган жойдагина муайян ривожланиш, такомил умиди бўлиши мумкин.

Баъзан, зоҳирий назарда, қонунга сўзсиз риоя этиш шахсий ва оилавий манфаатларга зид кўриниши мумкин. Шу асосда баъзи "диалектик тафаккур мухлислари" шахс ва жамият манфаатлари орасидаги зиддиятлар муаммосини олға суришади. Асли бундай ёндошув мутлақо ноўрин ва беасос. Чунки жамият манфаатларига зид бўлган ҳар қандай хатти-ҳаракат асл моҳиятида ҳар бир алоҳида шахс манфаатига ҳам зид бўлиб чиқади ва, билъақс, ҳар бир шахс манфаатларига зид нарса охир-оқибат жамият манфаатларига ҳам зиддир. *"Айини нодон суриб, кулфатни доно тортадур"*,

деган машхур сатрлар фозил шаҳар қонуниятлари эмас, жоҳил шаҳар бошбошдоқлиги асосида яшовчи жамиятга тааллуқлидир. Нодон одамгина мен қонунга риоя қилсам зарар кўраман, деб мулоҳаза қилиши мумкин. Чунки нодон одамнинг энг асосий хислати бошқаларни ўзидан кўра аҳмоқроқ деб ўйлашида намоён бўлади. У мен бошқаларни алдаб, ўз ишимни битириб кета оламан, деб хаёл қилади. Жоҳил жамиятда икки нодон бирлашиб, қолганларни алдаб кетиш режасини тузишади. Қолганларнинг кўпчилиги уларнинг иши битганини кўриб, ўзларининг тўғри хатти-харакатларини "нодонлик" ва қонун бузувчиларнинг жиноятини "ишбилармонлик", деб ўйлай бошлашса, тез кунда "жоҳил шаҳар" разолат ва бадбахтлик шаҳрига айланади. Бундай жамиятда барча бадбахт ва ожиз бўлиб, бир-бирини айблашдан боши чиқмайди, бу билан иш ўнгланиш ўрнига баттар хароблашади.

Совет давлатида коммунистик идеологиянинг тотал ҳукмронлиги сабабли амалда 250 млн. аҳоли устидан яқка бир шахс - КПСС бош секретарининг мутлақ ҳокимлиги вужудга келган бўлиб, адолат тарозуси фақат ўша лавозимни эгаллаган одамнинг қўлида ҳисобланарди. У қандай ҳукм қилса, шу - охириги ва мутлақ ҳақиқат деб қабул қилинишидан ўзга чора йўқ эди. Шу сабабли ҳамма жабр кўрганлар ёки бирор имтиёздан умидвор бўлганлар КПСС Марказий Комитетига, шахсан бош котиб Фалончиевга мурожаат қилиш учун интилар эдилар. Бу буюк аллома назаридаги *"адашганлар шаҳри"*нинг яққол намунаси дир. Охири бориб бундай *"адашганлар шаҳри"* ҳам разолат ва бадбахтлар шаҳрига айланиши ва ҳалокатга юз тутиши амалда ўз тарихий исботини топди.

Аслида адолат ҳар бир инсоннинг қалбида бўлади. Ҳар бир фуқаро аввало адолатни ўз кўнглидан ахтариши керак. Агар жамиятдаги ҳар бир адолатсизлик сабабини қидирган фуқаро биринчи навбатда ўз виждонига, қалбига мурожаат қилса, ўзи дуч келган адолатсизлик илдизини аввало ўзидан қидирса, адолатни қарор топтириш учун курашни ўз камчиликларини тузатишдан бошлаш лозим деб ҳисобласа - фуқаро масъулияти айна шу

дақиқадан унинг руҳида уйғонган бўлади.

Қонунга риоя қилиш бу йўлдаги дастлабки кадамдир. Тан олиш керак, халқимизнинг кўпчилигида фозил шаҳар аҳолисининг дастлабки икки муҳим сифати - ҳалол ризқ топиш учун интилиш ва қонунларга риоя этиш, улардан бош товламаслик хислатлари мавжуд. Булар шу даражада муҳим фазилатларки, жамият барқарорлиги, миллат ҳамжиҳатлиги, давлат хавфсизлиги кўп жиҳатдан шу икки хислатнинг жамият аъзолари хатти-ҳаракатида устиворлиги билан боғлиқдир. Аммо бу даражада тўхтаб қолиш фозил жамият учун етарли эмас. Жамият ҳаёти фақат адолат асосида қурилиши мумкин. Бошқача ҳолатда жамият иложсиз ҳалокатга маҳкум. Аммо адолат масаласида ажаб бир муаммо мавжуд. Юзаки қараганда ҳамма адолат тарафдори, адолатсизликка барча қарши. Шундай экан, нега жамиятда адолатсизлик юз беради? Масаланинг бир нозик жиҳати бор. Адолат тарозуси ҳар бир инсоннинг барча фазилат ва нуқсонларини, истеъдод ва камчиликларини аниқ "вазнини" белгилаб, ўшанга яраша ҳар бир шахснинг ижтимоий қийматини ўлчайди ва баҳолайди. Яна бунинг устига унга мавжуд ютуқ ва камчиликларига яраша ажрини ажратиб беради. Яъни фақат инсонга маънавий баҳо берибгина қўя қолмай, унга умумижтимоий моддий неъматлардан ҳам ўз "вазнига" яраша улуш белгилайди. Бунда шахснинг ўзи ўзига берган баҳоси эмас, жамиятга етказган нафи ҳисобга олинади. Ана шу ерда зоҳирий зиддият юзага чиқади. Жоҳил одам ҳар вақт ўзини энг оқил, энг истеъдодли, умумижтимоий бойликдан энг катта ҳиссага ҳақдор, деб билади. Бунга ҳозирги замон ижтимоий тафаккурида кенг урф бўлган қатор тушунчалар моҳиятини тушуниб-тушунмай ғализ талқин қилиш оқибатлари ҳам баъзан таъсир кўрсатади. Масалан, "гуманизм" ва "ижтимоий адолат" тушунчаларини боқимандалик кайфиятларида, "демократия"ни шахсий масъулиятсизликка баҳона сифатида ўз фойдасига буриб сафсатабозликка айлантиришга уриниш ҳолатлари, "этикод" туйғусидан ақидапарастлик руҳидаги даъволар учун фойдаланиш, қон-қариндошлик меҳрини ўзгалар зарарига суиистеъмол қилиш ҳаракатлари жамиятда у ёки бу даражада

кузатиладиган ҳолатлар бўлиб, бундай тамойилларнинг авж олиши жамиятни айти "жоҳиллар шаҳри"га айлантирувчи омилдир.

Ҳар бир инсон ўз хос табиати йўналишида истеъдод эгаси қилиб яратилган. Агар у ўзлигини англашга уринса, ўзига энг мувофиқ истеъдод йўналишини албатта топади. Фақат жамият муайян ақидани зўрлик билан унга сингитишга уринмаса бўлди. Бунинг учун мустақил Ўзбекистон асосий қонунида аниқ қафолатлар белгиланган. Бирор бир диний ёхуд фалсафий ақида асосида Ўзбекистон фуқароларига муайян имтиёз ёки чеклашлар жорий қилиниши мумкин эмас.

Инсон ўзлигини қанча барвақтроқ англаб етса, жамиятда шунча тез ўз ҳақиқий ўрнини топиб олади ва ҳаётини тўғри изга сола билади. Бунинг учун ота-она, жамиятдаги мутасадди шахслар қўмақлашувлари табиий. Барча махлуқотнинг тақдири Аллоҳ таоло иродасидан ташқари эмас. Аммо инсон ер юзидаги гуноҳ ва савоблари учун Яратган олдида масъул экан, демак, синов майдони бўлмиш бу ёруғ дунёда муайян маънода ўз тақдирини ўзи белгилайди. Инсоннинг ирода эркинлиги шу ерда. Агар жамиятда ўз ўрнини вақтида тўғри белгилай олса, бу дунёсини ҳам, у дунёсини ҳам обод қилади, агар ўз тақдирига беписандлик билан ёндошса, ўзини ҳар икки дунёда хароб қилади. Миллий маънавиятимизнинг хос фазилатларидан бўлмиш Аллоҳга таваккул эса ҳаёт машаққатларини сабр-бардош билан енгиб ўтишга ҳозирликни билдиради, фаолиятсизликни, фикрий танбалликни эмас.

Ҳар бир инсон бахтга интилади. Бунинг устига эртага эмас, шу бугундан бошлаб бахтли яшашни хоҳлайди. Бу истагига дабдурустдан эриша олмагач, айбдор қидиради. Ана шунда унинг олдида икки йўл намоён бўлади: бири бошига тушган ҳаёт синовлари учун кимни бўлмасин бировни айбдор деб билиш, яъни айбни ўзидан ташқаридан қидириш; иккинчиси. ишлари юришмаётганлик сабабларини ўз камчиликларидан деб билиб, сабр-тоқат ва матонат билан уларни тузатишга, ҳаётини яхши томонга ўнглашга ўзини сафарбар этиш.

Маълумки, биринчи йўл охир натижада фақат вазиятни

мураккаблаштиришга олиб келади, иккинчи йўлгина инсонни ижобий ютуқларни қўлга киритишига сабаб бўлиши мумкин. Тўғри баъзи одам уруш-жанжал билан ҳам бир нарсаларга эришаман деб ўйлайди. Аммо бу йўл билан қўлга киритилган биргина "ютуқ" ўз орқасидан минг касофату кулфатни бошлаб келиши ҳеч гап эмас. Чунки ёмонлик йўлидан яхшиликка эришиб бўлади деб тасаввур этиш, ўта хавфли ва ҳалокатли хом хаёлдир. Инқилоб йўли билан гўё "катта ютуқ"ларни қўлга киритган большевиклар охир натижада ўзлари бир-бирларини кириб битирдилар ва башарият бошига ҳам не кулфатларни келтирдилар. Шундай экан, ҳар ким жамиятни камчиликлардан халос этмоқчи бўлса, аввал ўз айбу хатоларини ўнглашдан бошласин, жамият камолотини орзу қилса, ўз маънавий камолоти йўлида жидду жаҳд кўрсатсин. Чунки жамият шахслардан ташкил топади ва ушбу шахсларнинг маънавий қиёфаси умумжамоанинг маънавий ҳолатини белгилайди.

Албатта, бу қоида жуда умумий ва жўн кўринади. Ҳаёт эса мураккаб. Ҳаётда ўзи ҳеч ҳаракат қилмай, фақат бировларни айблаб ўтираверадиган одам деярли учрамайди. Одамлар бор - ўта ҳаракатчан, бошқаларнинг айбу хатосини кўрсатиш баробарида ўзлари ҳам жамиятга наф етказиш учун муайян ижобий ишларни бажариб борадилар. Бошқа бир тоифа кўп ҳам ўзгаларни айбламайди, ўз ҳаётий қийинчиликларига кўпроқ ўзини сабабчи деб билади, аммо барибир ўрганган ҳаёт тарзини кескин ўзгартирмайди, на ташқи шароитни, на ўз аҳволини ўнглаш учун фаол ҳаракатга киришмайди. Орада яна неча тоифа бор. Бироқ шу нарса аниқки, таъсир акс таъсир кўрсатади, хайрихоҳлик яхшиликка элтади, душманлик курашни кучайтиради. Кураш эса бузғунчиликдир. Албатта шаҳар марказида бир беўхшов иморат ҳуснбузардек туриб қолган бўлса, уни бузиб ташлаб ўрнига яхши бир бино тиклагимиз келади. Аммо бузишга киришишдан илгари обдон ўйлаб, чамалаб, кенгашиб кўрмоқ зарар қилмайди, балки озгина таъмир билан шу иморатнинг ўзига ҳусн киритиш мумкиндир. Қолаверса, бизнинг дидимиз, гўзаллик ва уйғунлик хусусидаги тасаввуримиз мукамалми?

4. “Ҳақ сўзни беркитманг”

Инсон - "хом сут эмган банда" сифатида ҳеч қачон камчиликлардан холи бўлмайди. Демак, *"мен ўзим мукамал эмасман-ку"*, деган андиша билан жамиятда бирор камчилик кузатсак ёки бизга шундай туюлса, фикримизни очик баён қилишдан тийилганимиз маъқулми ёки бирор чора кўриш керакми? Бирор ўзга шахснинг айбу хатосини кўргудек бўлсак, уни қандай билдириш лозим? Ёки мен аввал ўз хатоларимни ўнглашим керак, деб индамай ўтиб кета бериш керакми?

Ғарбда сўз эркинлиги масаласига алоҳида эътибор қаратилади. Масала, дарҳақиқат, муҳим. Аммо бир жиҳати бор. Агар сўз эркинлиги ҳуқуқидан бировни кўпчилик орасида обрўйини тўкиш, изза қилиш, ҳатто турли миш-мишлар тарқатиш билан одамлар орасида шубҳа-гумонлар туғдириш учун фойдаланилса-чи? Тўғри, ҳар ким ўз обрўйини ҳимоя қилиши учун суд бор, адвокатлар хизматидан фойдаланиш мумкин. Ривожланган мамлакатларда бу каби воситалар кенг қўлланилади. Аммо маънавий омилнинг ўрнини улар боса олармикин?

Тавҳид маънавиятида сўз эркинлиги муаммоси бикр ҳал қилинган. Аллоҳнинг китобида бу ҳақда аниқ кўрсатмалар мавжуд. *"Бақара"* сурасининг 42-оятда *"Ҳақни ноҳақлик билан қориштирмангиз, ҳамда билатуриб ҳақиқатни яширмангиз"*, дейилган. Қуръон оятларининг тафсирини ҳар давр ва замон кишилари ўз тушунчалари ва ўша давр шарт-шароитидан келиб чиқиб талқин қилганлар. Миллий маънавиятимиз нуқтаи назаридан ёндошсак, Ҳақ Аллоҳ таолонинг ҳақиқатидир ва ундан ҳар қандай чекиниш ноҳақлик, ўзига ёки ўзгага зулм бўлади. Ҳаққа қандай етишиш мумкинлиги ва бу ҳақиқатдан узоқлаштирувчи омиллар нималардан иборат эканлиги тасаввуф таълимотида мукамал шарҳ этилган. Суфийларнинг минг йиллик ирфоний тажрибасини бир жумла билан ифода этилса, Ҳақ сўз - холислик ва хайрихоҳлик билан, ягона Аллоҳ ризолиги йўлида айтилган сўз, ноҳақ сўз эса, ҳар қандай ғараз, худбин ният аралашган сўз бўлиб, ғийбатга, душманликка, ғаразли амалларга олиб келади. Ғаразли ниятда ҳатто бировга

ширин сўз айтилса ҳам, у аччиқ мева беради. Умуман инсонга эмас, иллатга карши кайфиятда бўлиш хайрлидир. Инсонни унга ёпишган иллатлардан фарқ қилиш керак. Инсонни ердаги халифа деб қабул қилиб, унга ярашмаган, кўнгил кўзгусини хира торттириб турган чангу ғубордан покланишига кўмак етказувчи хайрихоҳлик билан йўғрилган маслаҳатлар бериш, яхши муносабат билан унинг қалбида эзгулик сари интилиш туғдиришга уринмоқ айна савобдир. Ҳар қандай ғазаб билан, тоқатсизлик билан айтилган гап эса акс таъсир туғдиради, душманлик қўзғатади, зеро ёмон кайфият яхшилик сари элтмайди.

Аммо ҳақ сўзни хайрихоҳлик билан айтиш хали барча ишни ўнгловчи восита эмас. Жамиятга наф етказишнинг энг муҳим ва энг унумли йўли - муайян камчиликларни фазилатларга ўгиришнинг амалий воситаларини кидириб топиш ва уни амалга татбиқ этишдир.

Президент ижобий (фойда келтирувчи) муҳолифат (конструктивная оппозиция) деганда айна ана шу йўналишда натижали юмушларга қўл урганларни назарда тутди. Мақсад нима ўзи - жамият камолотини таъминлашми ёки барқарорликни издан чиқаришми? Ҳамма гап шунда. Ижтимоий фаол Шахс ўзининг ҳар бир қўймоқчи бўлган қадамини келажак натижаси ҳақида жиддий ўйлаб кўрмоғи дуруст. Қадамни қўйгач, оқибатга қараб яна бир қарра ўзи учун хулоса чиқарса - янада яхши.

Ҳар бир инсон зоти маънавий қиёфаси туфайли шахсдир. Ҳайвон ўлгач, тупроққа айланади, инсонни эса унинг маънавияти бақога элтади. Миллат ҳам шундай. Бугунги мустақиллик шароитида юртбошимизнинг миллий маънавиятга айрича эътибори шу сабаблидир. Аммо ҳақиқий озод фуқаролар жамияти ташкил топиши учун миллатнинг ҳар бир аъзоси, шу азиз Ватаннинг ҳар бир фуқароси ўзлигини англаб етишга интилоғи, ўз улуг мақомига муносиб амал қилмоғи тақозо этилади. Ўзбекистоннинг буюк келажаги масъулияти ҳар биримизнинг зиммамиздадир.

Хулоса

Инсон ўзлигини қанча барвақтроқ англаб етса, жамиятда шунча тез ўзҳақиқий ўрнини топиб олади ва ҳаётини тўғри изга сола билади. Бунинг учунота-она, жамиятдаги мутасадди шахслар кўмаклашувлари табиий.

Ўзбекистонда эркин фуқаролик жамияти, дунёвий давлат барпо этилмоқда. Қурилаётган жамиятнинг тамойиллари, ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилган ва халқимиз томонидан қўллаб-қувватланади. Давлат қонуний асосда барча динларга, барча эътиқод эгаларига тенг имкониятлар яратиб берган. Диний ташкилотлар билан муносабатларнинг қонун асосида, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиш асосида олиб борилаётгани эътиқод эркинлигини амалда таъминламоқда. Айни вақтда диний ташкилотлардан ҳам қонун олдидаги бурч ва мажбуриятларини бажариш талаб қилинади.

Бу – халқимизнинг хоҳиш-иродаси билан танлаб олинган тўғри йўлдир.

Ватанимизда турли динлар ва дин вакиллари ўртасида умумбашарий кадриятлар асосида биродарликни мустаҳкамлашга муҳим эътибор берилмоқда. Тошкентда ўтказилган «Жаҳон динлари тинчлик йўлида» халқаро анжумани бунинг амалий исботидир.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда ўташқиндан зиёд конфессияга мансуб диний лотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг ўз фаолиятини амалга ошириши ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиши учун ҳамма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Конституциясида, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунда ўз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, миллий истиқлол мафқурасининг бош ғояси – халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш орзусини амалга ошириш учун мустаҳкам таянч бўлиб хизмат қилади.

Аслида адолат ҳар бир инсоннинг қалбида бўлади. Ҳар бир фуқаро аввало адолатни ўз кўнглидан ахтариши керак. Агар жамиятдаги ҳар бир

адолатсизлик сабабини қидирган фуқаро биринчи навбатда ўз виждонига, калбига мурожаат қилса, ўзи дуч келган адолатсизлик илдизини аввало ўзидан қидирса, адолатни қарор топтириш учун курашни ўз камчиликларини тузатишдан бошлаш лозим деб ҳисобласа - фуқаро масъулияти айна шу дақиқадан унинг руҳида уйғонган бўлади.

Ҳар бир инсон бу ёруғ оламда ҳалол-поқ умр кечириши учун атроф воқелик, яъни ижтимоий муҳит нисбатан мувофиқроқ ёки номувофиқроқ бўлиши мумкин. Ҳалол ризқ топиш, ўзи ва оиласи иқтисодий мустақиллигини таъминлаш инсоннинг Шахс сифатидаги энг биринчи вазифаси бўлса, унинг иккинчи муҳим вазифаси ўзи яшаб турган ижтимоий ҳаётни такомиллаштириш ишида иштирок этишдир. Ижтимоий ҳаёт бугунги шароитда ягона давлат ҳудудида кўпчилик томонидан қабул қилинган ўз қонун-қоидаларига эга. Ана шу муайян мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида умуммиллий фаровонлик ва юксалиши йўлида фаол иштирок этиш вазифасини фуқаролик масъулияти дейиш мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т., 2012.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т., “Маънавият”, 2008.
3. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. Т., 1994.
4. Каримов И.А. Маънавий юксалиш йўлида. Т., 1998.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-1996, ,
6. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-1996
7. Каримов И.А. Ватан саждағоҳ қаби муқаддасдир. 3-жилд. Т.-«Ўзбекистон» -1996,
8. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. 4-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-1996,
9. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. 5-жилд Т.-«Ўзбекистон»- 1997
10. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. 7-жилд. Т.- «Ўзбекистон»- 1999,
11. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8–жилд. Т.-«Ўзбекистон»- 2000,
12. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-2001
13. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. 10-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-2001,
14. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродамызга боғлиқ.. 12-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-2004
15. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-2005,

16. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. 14-жилд. Т.-«Ўзбекистон»-2006.
17. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интиломда Т.-«Ўзбекистон»-1999 .
- 19 «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонуннинг янги таҳрири. Т., 1998 .
18. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. Т., 1993.
19. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 1-20 жилдлар. Т., 1987-2000.
- 20 . Гафуров И. Миллатнинг биллурланиши. Т., 1995.
- 21 . Имомназаров М.С. Миллий маънавиятимиз назариясига чизгилар.Т., 1998
- 22 . Имомназаров М.С. Миллий маънавиятимизнинг такомил босқичлари. Т., 1996.
23. Маънавият - масъуллик. 1-китоб (Маънавият нашрлари. Республика "Маънавият ва маърифат" жамоатчилик маркази). Т., 1997.
24. Мусурмонова Ойниса. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. Т., 1996.
25. Ортиқов Н. Маънавият: миллий ва умуминсоний қадриятлар. Т., 1997..